

BM-311 Bilgisayar Mimarisi

Hazırlayan: M.Ali Akcayol
Gazi Üniversitesi
Bilgisayar Mühendisliği Bölümü

Konular

- **Hafıza sistemleri karakteristikleri**
- Hafıza hiyerarşisi
- Önbellek prensipleri
- Önbellek tasarım bileşenleri
  - Cache size
  - Mapping function
  - Replacement algorithms
  - Write policy
  - Line size
  - Number of caches

Hafıza sistemleri karakteristikleri

Location Internal (e.g., processor registers, cache, main memory) External (e.g., optical disks, magnetic disks, tapes)	Performance Access time Cycle time Transfer rate
Capacity Number of words Number of bytes	Physical Type Semiconductor Magnetic Optical Magneto-optical
Unit of Transfer Word Block	Physical Characteristics Volatile/nonvolatile Erasable/nonerasable
Access Method Sequential Direct Random Associative	Organization Memory modules

Hafıza sistemleri karakteristikleri

Location

- **Internal:**
  - Register'lar, control unit memory, cache, main memory.
- **External:**
  - HDD, tape, I/O kontrol ile erişilenler.

Hafıza sistemleri karakteristikleri

Capacity

- **Number of words:**
  - Toplam satır sayısını ifade eder.
  - Genellikle internal memory için kullanılır.
  - Bir word 8, 16 veya 32 bit olabilir.
- **Number of bytes:**
  - External depolama birimlerinde kapasite byte olarak ifade edilir.

Hafıza sistemleri karakteristikleri

Unit of transfer

- **Word:**
  - Bir seferde bir word boyutunda veri okunur veya yazılır.
  - Main memory için kullanılır.
- **Block:**
  - Bir seferde bir blok veri okunur veya yazılır.
  - External depolama birimleri için kullanılır.

Hafıza sistemleri karakteristikleri

Access method

- **Sequential:** Okuma/yazma mekanizması, mevcut bulunulan konumdan istenen hedef konuma kadar tüm kayıtları okuyarak gider (Tape).
- **Direct:** İstlenen konuma doğrudan konumlanır. İstlenen konum okuma/yazma mekanizmasının altına gelene kadar beklenir. Erişim süresi önceki bulunulan konuma bağlıdır (HDD, CD).
- **Random:** İstlenen konuma doğrudan gidilir. Erişim süresi önceki konuma bağlı değildir (Main memory).
- **Associative:** Arama adrese göre değil içeriğe göre yapılır. Aranana veriyle tüm hafıza alanları eşzamanlı karşılaştırılır (Cache).

Hafıza sistemleri karakteristikleri

Performance

- **Access time (latency):**
  - RAM için adres bilgisinin verilmesinden verinin alınmasına/yazılmasına başlayıncaya kadar geçen süredir.
  - Diğerleri için okuma/yazma mekanizmasının istenen konuma ulaşması için geçen süredir.
- **Memory cycle time:**
  - RAM için iki erişim süresi arasındaki toplam süredir.
- **Transfer rate:**
  - Veri aktarım hızıdır.
  - RAM için $(1 / \text{cycle time}) * \text{block size}$ ile ifade edilir.
  - Non-random access memory için $T_n = T_A + (n / R)$ ile ifade edilir.
  - T_A ortalama erişim süresi; n bit sayısı ve R aktarım hızı (bps).
  - T_n , n adet bit için okuma veya yazma süresidir.

Hafıza sistemleri karakteristikleri

Physical type

- **Semiconductor:**
  - Random access memory'lerde kullanılır.
- **Magnetic:**
  - Disk ve tape ünitelerinde kullanılır.
- **Optical ve magneto-optical:**
  - CD ve DVD'lerde kullanılır.

Hafıza sistemleri karakteristikleri

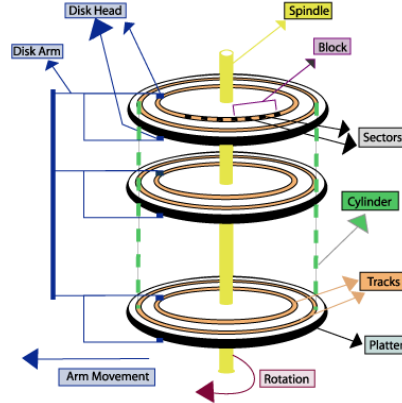
Physical characteristics

- **Volatile/nonvolatile:**
  - Elektrik kesildiğinde veri kaybolan (semiconductor)
  - Elektrik kesildiğinde veri kaybolmayan (magnetic-surface)
- **Erasable/nonerasable:**
  - İçeriği silinebilen (EEPROM)
  - İçeriği silinemeyen (ROM)

Hafıza sistemleri karakteristikleri

Organization

- Word oluşturmak için bitlerin yerleşimini ifade eder (interleaved, sequential).

"Database Management Systems", Ramakrishnan & Gehrke, p. 307 Redrawn by L. Kisinski

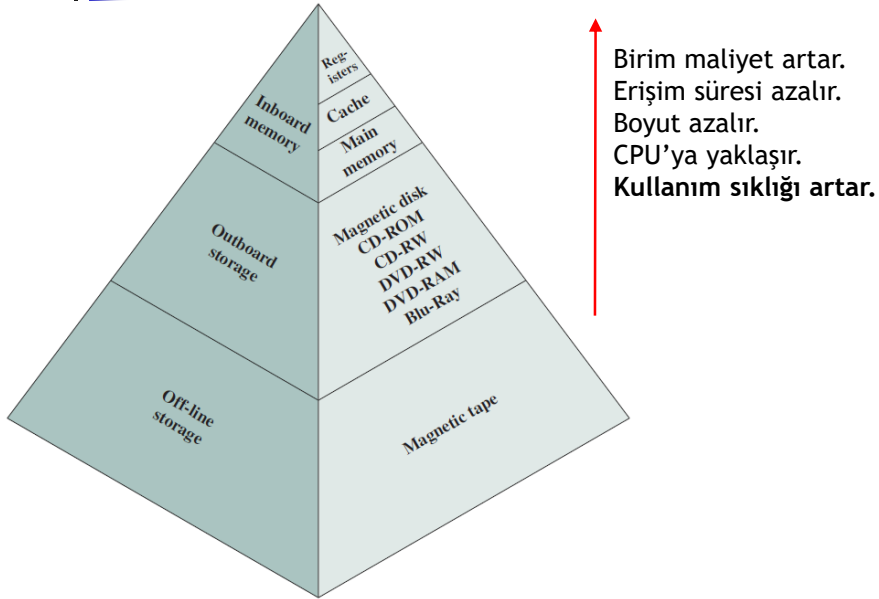
Konular

- Hafıza sistemleri karakteristikleri
- Hafıza hiyerarşisi**
- Önbellek prensipleri
- Önbellek tasarım bileşenleri
  - Cache size
  - Mapping function
  - Replacement algorithms
  - Write policy
  - Line size
  - Number of caches

Hafıza hiyerarşisi

- **CPU tarafından** hafıza birimlerine **erişim süresi kısaltıkça, bit başına maliyet artar.**
- **Kapasitesi büyük** hafıza birimlerinin **bit başına maliyeti daha düşüktür.**
- **Kapasitesi büyük** hafıza birimlerine **erişim süresi daha büyüktür.**

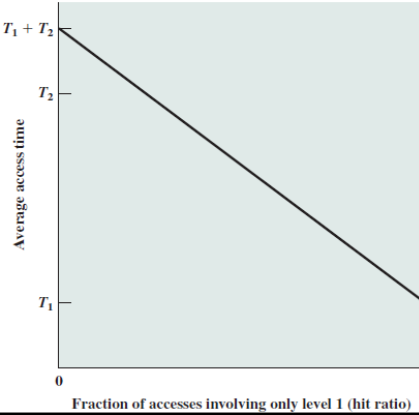
Hafıza hiyerarşisi

Hafıza hiyerarşisi

Örnek:

- Bir CPU iki seviyeli hafızaya erişiyor.
- **Birinci seviye 1000 word** ve **ikinci seviye 100.000 word** kapasitededir.
- Birinci seviyeye **erişim süresi 0,01μs**, ikinci seviyeye **erişim süresi 0,1μs**.
- CPU ilk önce birinci seviyeye, yoksa ikinci seviyeye erişmektedir.
- **T_1 birinci seviyeye**
 T_2 ikinci seviyeye
erişim süresidir.

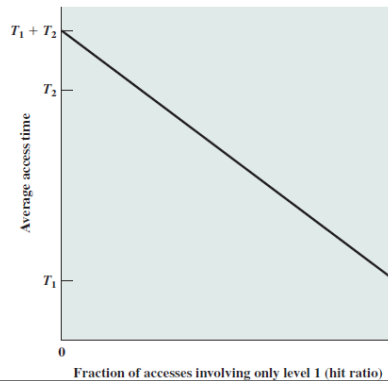
Hafıza hiyerarşisi

Örnek:

- Grafikte, verinin birinci seviye hafızada bulunma oranına göre erişim süresi görülmektedir. **Birinci seviye önbellegi ifade eder.**
- Verinin birinci seviyede bulunma oranı %95 ise ortalama erişim süresi (OES) nedir?

$$\begin{aligned} \text{OES} &= (0,95)(0,01\mu\text{s}) + (0,05)(0,01\mu\text{s} + 0,1\mu\text{s}) \\ &= 0,0095 + 0,0055 = 0,015\mu\text{s} \end{aligned}$$

Ortalama erişim süresi **0,01μs**'ye daha yakındır (%95 oranında birinci seviyede bulunmuştur).

Hafıza hiyerarşisi

CPU'nun erişim sıklığına göre hafıza hiyerarşisi:

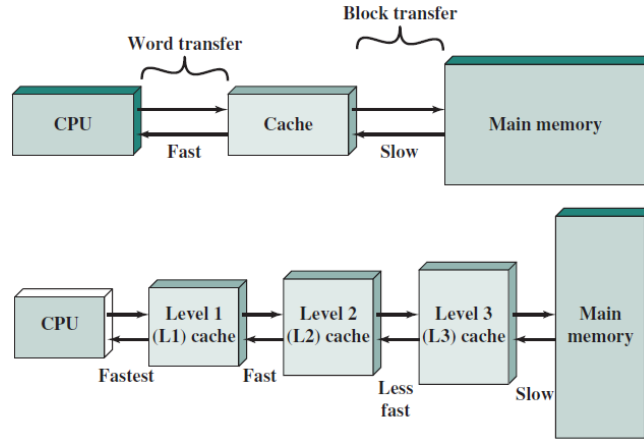
- Registers
- L1 Cache
- L2 Cache
- L3 Cache
- Main memory
- Disk cache
- Disk
- Optical
- Tape

Konular

- Hafıza sistemleri karakteristikleri
- Hafıza hiyerarşisi
- **Önbellek prensipleri**
- Önbellek tasarım bileşenleri
  - Cache size
  - Mapping function
  - Replacement algorithms
  - Write policy
  - Line size
  - Number of caches

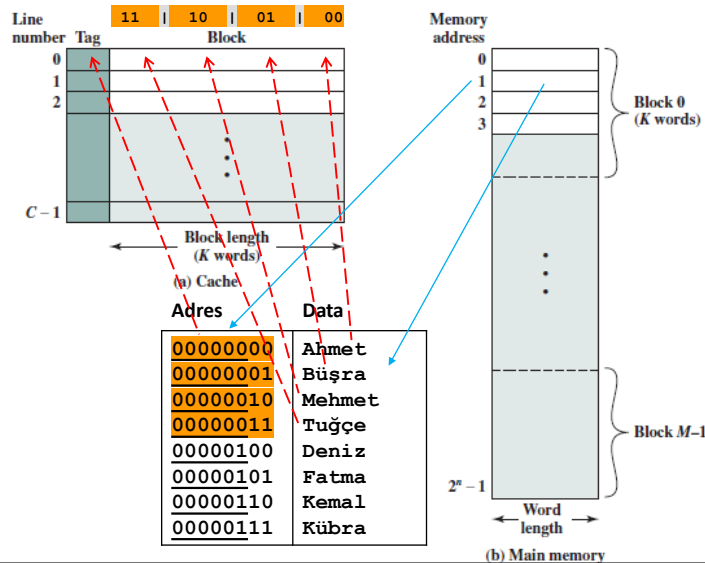
Önbellek prensipleri

- Önbellek, **main memory ile CPU arasına yerleştirilir.**
- CPU önce önbelleğe erişir, aranan veri yoksa main memory'ye erişir.
- Eğer aranan veri main **memory'de ise** içinde bulunduğu blok ile birlikte alınır. **Önbelleğe ve CPU'ya aktarılır.**

Önbellek prensipleri

- Önbellek ve main memory yapısı şekilde görülmektedir.

M blok
Her blok K word

$$M = 2^n / K$$

$$C \ll M$$

(b) Main memory

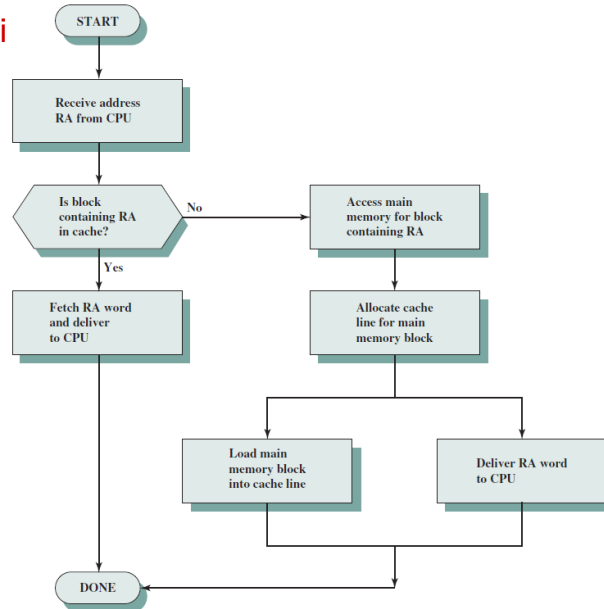
Önbellek prensipleri

Önbellek işlemi

- CPU bir adres içeriğini ister.
- Önbelleğe bakılır.
- Önbellekte bulunursa alınır.
- Önbellekte yoksa hafızada içinde bulunduğu blok alınır ve önbelleğe aktarılır.
- Önbellekten CPU'ya aktarılır.

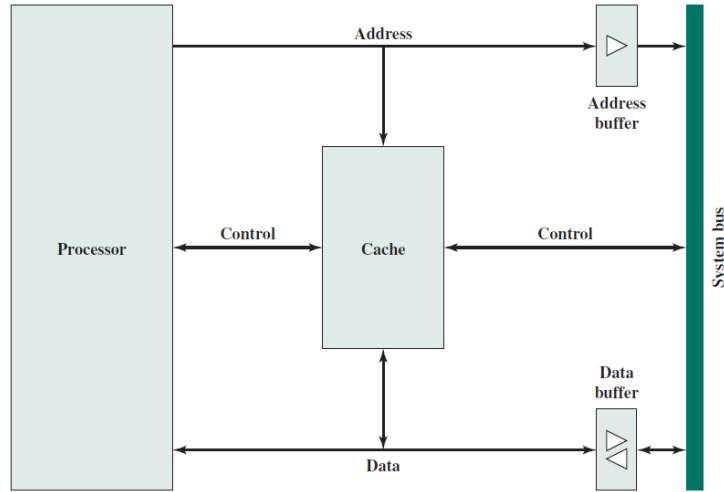
Önbellek prensipleri

Önbellek erişimi

Önbellek prensipleri

Önbellek organizasyonu

Konular

- Hafıza sistemleri karakteristikleri
- Hafıza hiyerarşisi
- Önbellek prensipleri
- **Önbellek tasarım bileşenleri**
  - Cache size
  - Mapping function
  - Replacement algorithms
  - Write policy
  - Line size
  - Number of caches

Önbellek tasarım bileşenleri

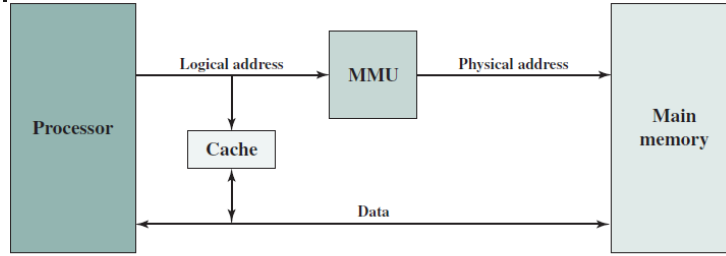
Cache Addresses	Write Policy
Logical	Write through
Physical	Write back
Cache Size	Line Size
Mapping Function	Number of Caches
Direct	Single or two level
Associative	Unified or split
Set associative	
Replacement Algorithm	
Least recently used (LRU)	
First in first out (FIFO)	
Least frequently used (LFU)	
Random	

Önbellek tasarım bileşenleri

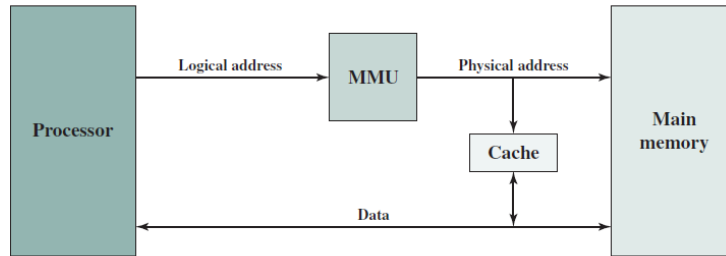
Cache adres

- Virtual adres kullanıldığında, sistem tasarımcısı **önbelleği memory management unit (MMU) ile CPU arasına** veya **MMU ile main memory arasına** yerleştirebilir.
- Logical cache veriyi virtual adrese göre saklar.
- Fiziksel cache veriyi fiziksel adrese göre saklar.
- Logical cache MMU'ya gidilmeden veriyi sağladığı için daha hızlıdır.

Önbellek tasarım bileşenleri

(a) Logical cache

(b) Physical cache

Önbellek tasarım bileşenleri

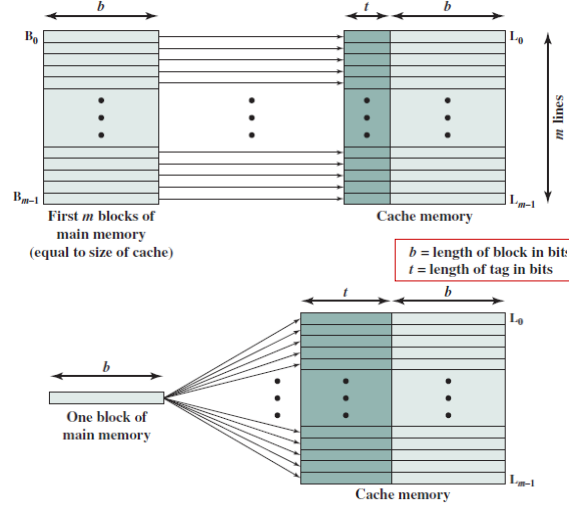
Mapping function

- **Önbellekteki satır sayısı main memory'den çok az** olduğu için eşleştirme fonksiyonu kullanılarak aktarma yapılır.
- Mapping function **hafızadaki bir bloğun önbelleğe nasıl yerleştirileceğini belirler.**
- **Direct, full associative** ve **set associative** olarak üç yöntem kullanılır.

Önbellek tasarım bileşenleri

Mapping function

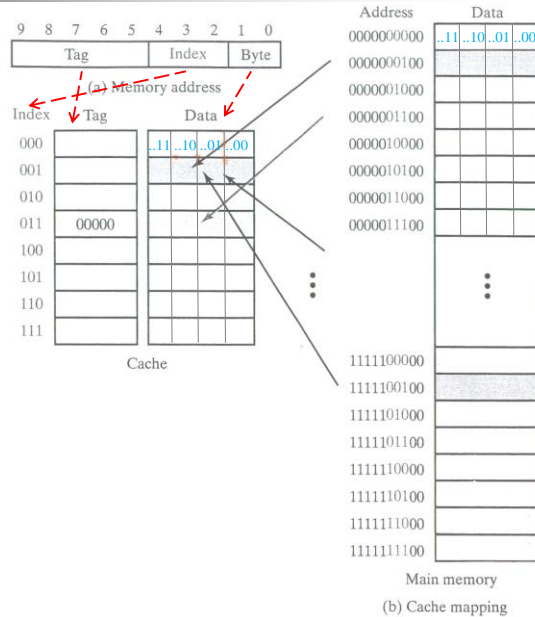
- Direct mapping ve associative mapping

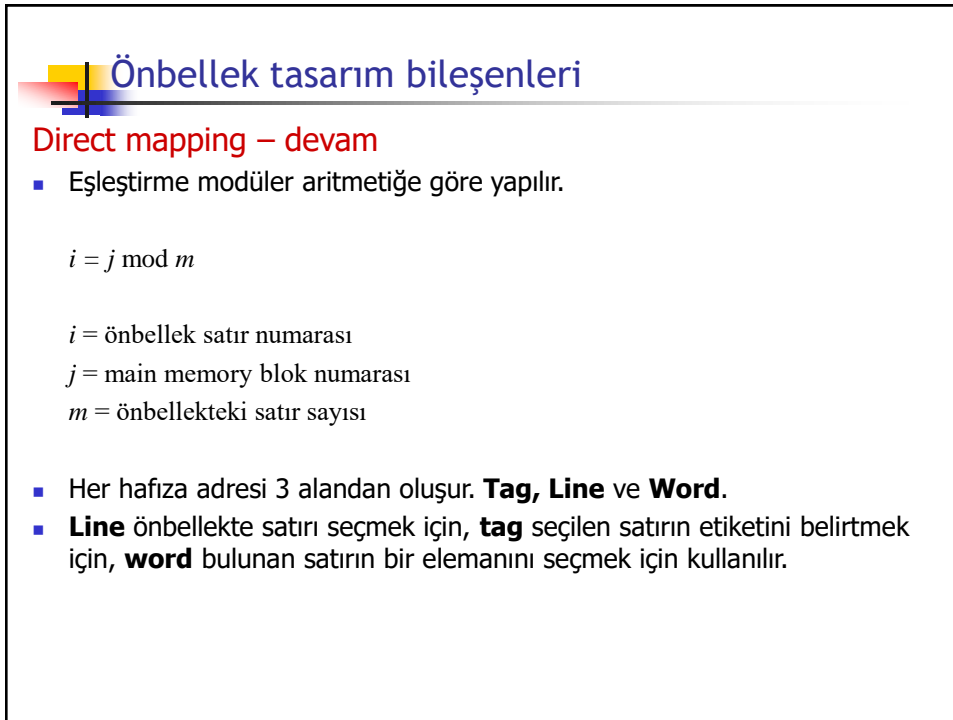
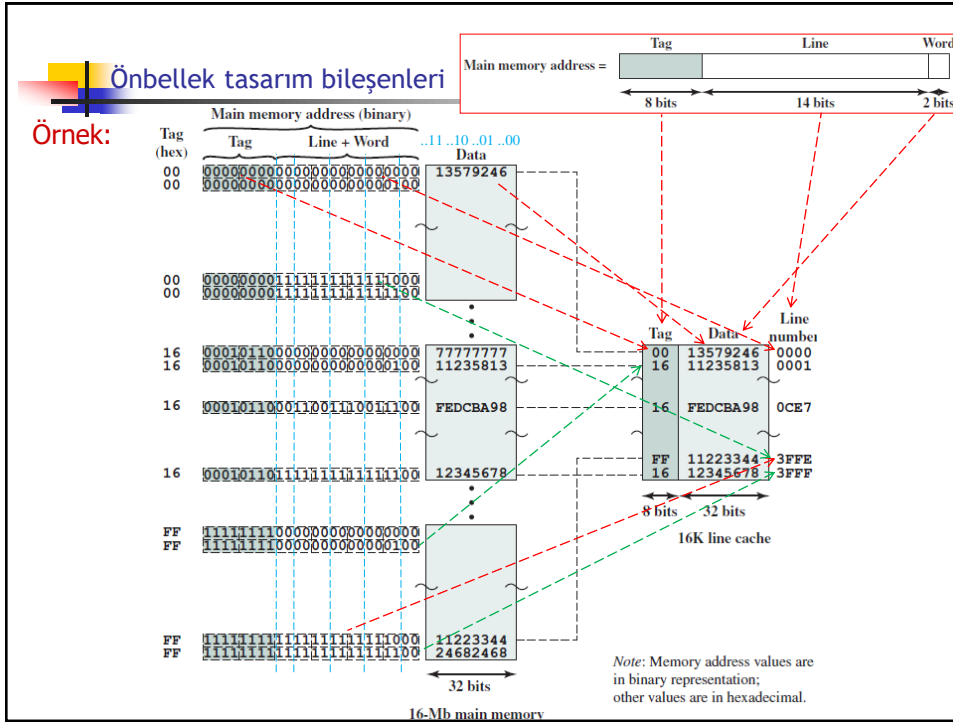

Önbellek tasarım bileşenleri

Direct mapping

- Şekilde **önbellek satır boyutu 32-bit** alınmıştır.
- Hafızada **her blok 4-byte** kapasitedir.
- Önbellekte **satır adresleme 3-bit** ile yapılmaktadır.
- Hafızadaki **256 blok** önbellekteki toplam **8 satıra** eşleştirilmektedir.
- Önbellekteki her satırı **32 blok** paylaşmaktadır.

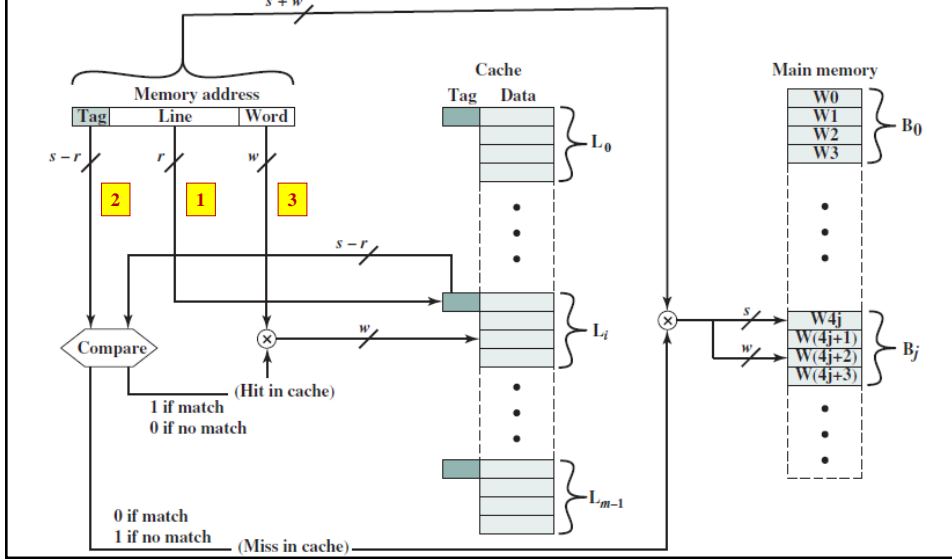

Önbellek tasarım bileşenleri

Direct mapping – devam

Önbellek tasarım bileşenleri

Direct mapping – devam

- Adres boyutu = $(s+w)$ bit
- Adreslenebilir alan sayısı = 2^{s+w} word
- Blok boyutu = satır boyutu = 2^w word
- Hafızadaki blok sayısı = $(2^{s+w}) / (2^w) = 2^s$ word
- Önbellekteki satır sayısı = 2^r
- Önbellek boyutu = 2^{r+w}
- Tag boyutu = $(s-r)$ bit

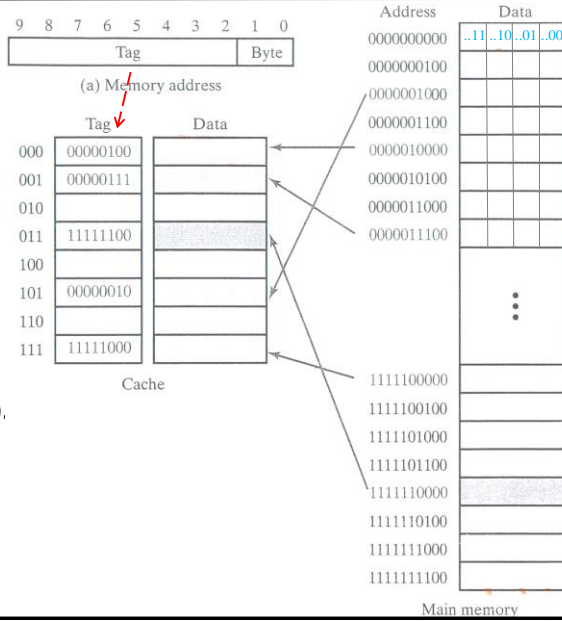
Avantaj / dezavantaj

- Oluşturmak **basit ve ucuzdur**.
- **Bir blok sadece bir satıra yazılabilir.**
- Aynı satıra eşleşen iki blok sürekli çalıştığında performans düşer.

Önbellek tasarım bileşenleri

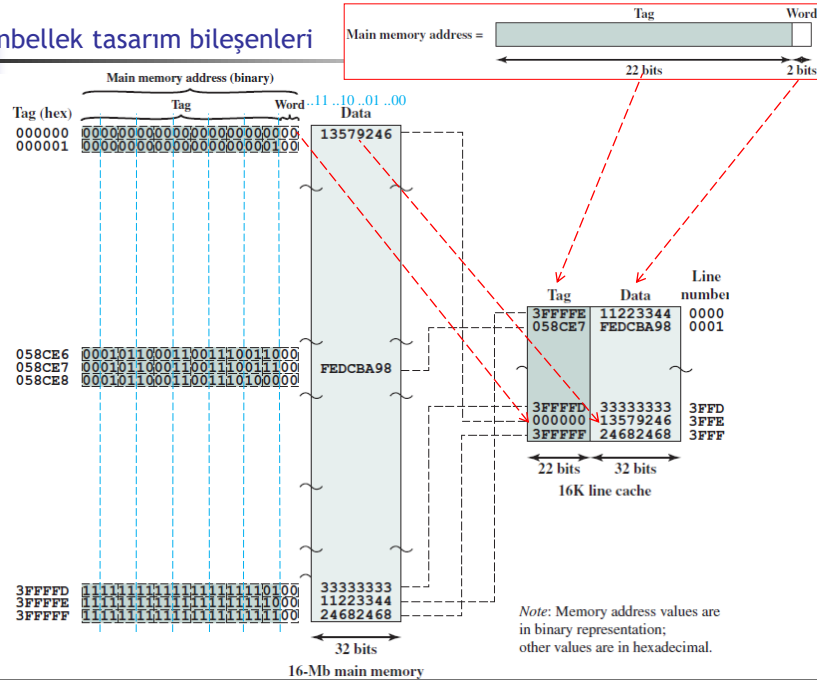
Full associative mapping

- Direct mapping'teki bir bloğun sadece bir satıra eşleştirilmesi dezavantajı ortadan kaldırılır.
- **Bir blok önbellekte istenilen satıra eşleştirilir.**
- Aranan bilginin önbellekte olup olmadığı tüm satırlarda eşzamanlı kontrol edilir (içerik arama).
- Hafızadan alınan bloğun önbellekte hangi satıra yazılacağı **replacement algoritması** ile belirlenir.

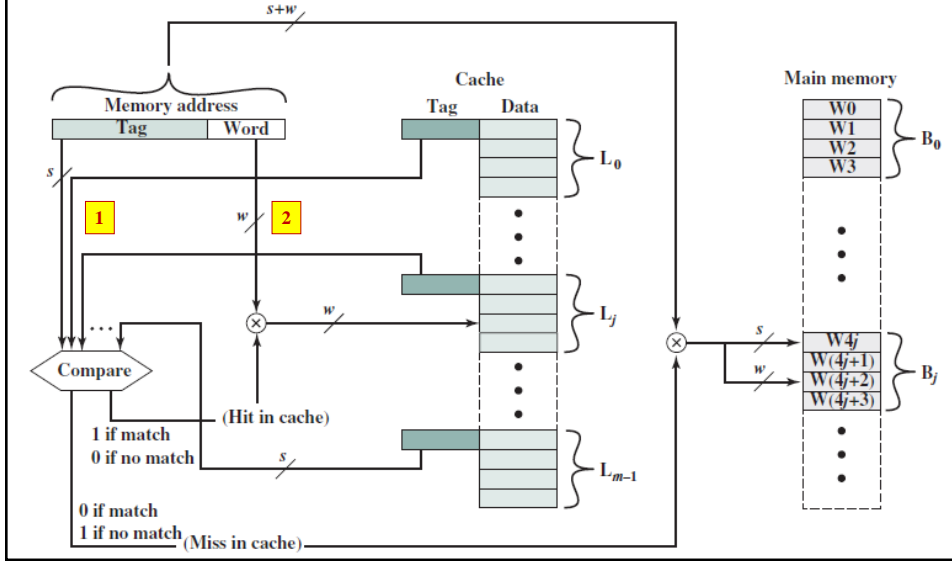
Önbellek tasarım bileşenleri

Örnek:

Önbellek tasarım bileşenleri

Full associative mapping – devam

Önbellek tasarım bileşenleri

Full associative mapping – devam

- Adres boyutu = $(s+w)$ bit
- Adreslenebilir alan sayısı = 2^{s+w} word
- Blok boyutu = satır boyutu = 2^w word
- Hafızadaki blok sayısı = $(2^{s+w}) / (2^w) = 2^s$ word
- Önbellekteki satır sayısı = tanımlı değil
- Tag boyutu = s bit

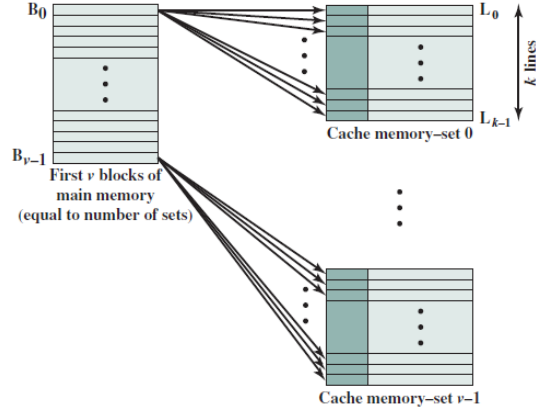
Avantaj / dezavantaj

- Yapısı karmaşıktır.
- Bir blok uygun olan bir satıra yazılabilir.
- Önbellekte eşzamanlı arama hızı düşüktür.

Önbellek tasarım bileşenleri

Set associative mapping

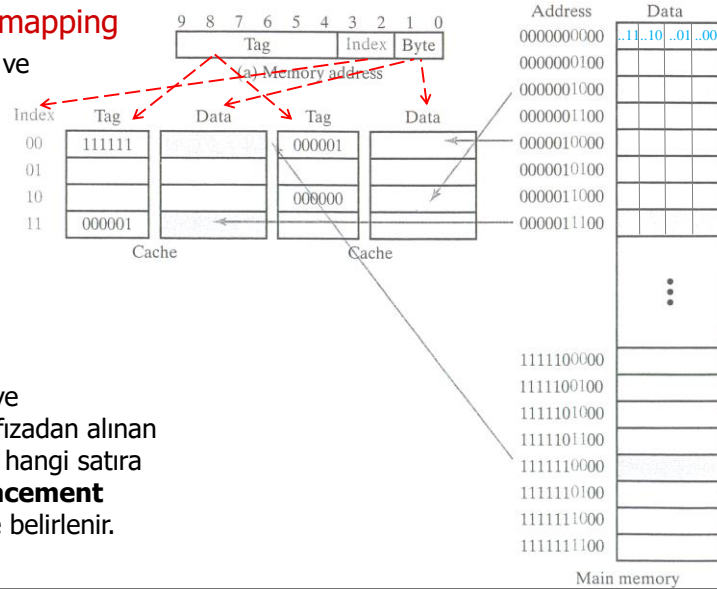
- Önbellek satırları birden fazla blok ile oluşturulur.

Önbellek tasarım bileşenleri

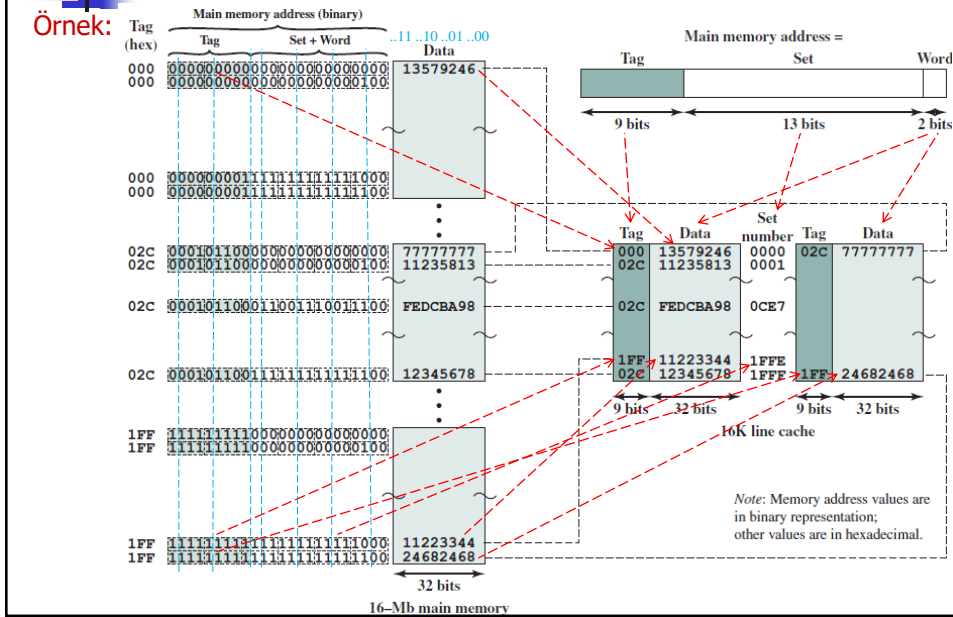
Set associative mapping

- Direct mapping ve associative mapping birleşimidir.
- Önbellek belirli sayıda kümeden oluşur.**
- Her küme kendi içinde associative yapıdadır ve hafızadan alınan bloğun kümede hangi satıra yazılacağı **replacement algoritması** ile belirlenir.

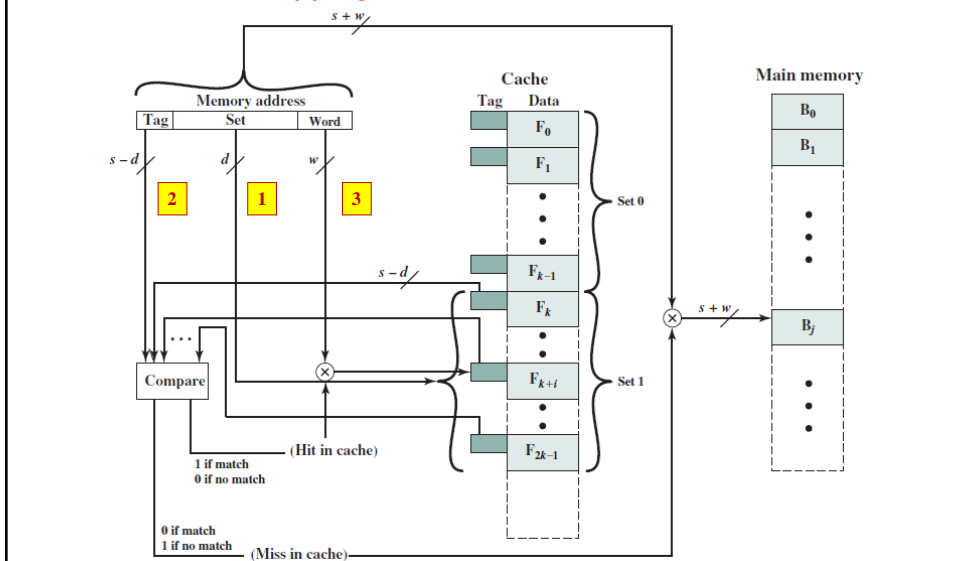
Önbellek tasarım bileşenleri

Örnek:

Önbellek tasarım bileşenleri

Set associative mapping – devam

Önbellek tasarım bileşenleri

Set associative mapping– devam

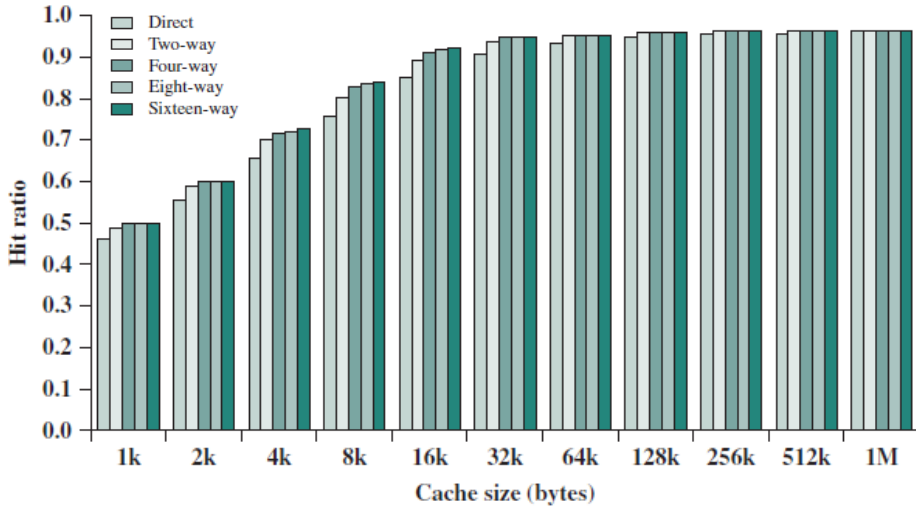
- Adres boyutu = $(s+w)$ bit
- Adreslenebilir alan sayısı = 2^{s+w} word
- Blok boyutu = satır boyutu = 2^w word
- Hafızadaki blok sayısı = $(2^{s+w}) / (2^w) = 2^s$ word
- Kümedeki satır sayısı = k
- Küme sayısı = 2^d
- Önbellek boyutu = $k \cdot 2^d$
- Tag boyutu = $(s-d)$ bit

Avantaj / dezavantaj

- Yapısı direct mapping'e göre karmaşıktır.
- Bir blok sadece kendisine ait bir kümedeki istenilen satıra yazılabilir.
- Önbellekte küme içinde eşzamanlı arama hızı düşüktür.

Önbellek tasarım bileşenleri

Cache boyutuna göre hit ratio (direct ve set associative)

Önbellek tasarım bileşenleri

Replacement algorithms

- **Direct mapping'te** sadece bir satır seçilebildiği için replacement algoritması kullanılmaz.
- **Full associative** ve **set associative** eşleştirmede replacement algoritmaları kullanılır.
- **Least recently used (LRU):**
  - En uzun süre kullanılmayan satıra yazılır.
  - Her satır için USE field kullanılır.
- **First in first out (FIFO):**
  - İlk gelen satıra yazılır.
- **Least frequently used (LFU):**
  - En az sıklıkta kullanılan satıra yazılır.
  - Her satır için counter kullanılır.
- **Random:**
  - Rastgele bir satır seçilir ve o satıra yazılır.

Önbellek tasarım bileşenleri

Write policy

- Önbellekteki **veri değiştiyse** üzerine veri yazılmadan **hafızaya aktarılmalıdır**.
- Eğer hafıza birden fazla CPU tarafından ortak kullanılıyorsa, önbellekteki güncel verinin hafızaya aktarılma yöntemi önemlidir.
- **Write through:** Önbellekteki her yazma işlemi doğrudan hafızaya da aktarılır.
- Çok işlemcili sistemlerde bus sürekli izlenir ve değişiklikler aktarılır.
- Bus üzerindeki trafik yüksektir.
- **Write back:** Önbellekteki veri değiştiği anda değil, önbellekten atılacağı anda hafızaya yazılır. Her satır için UPDATE field kullanılır.
- Bus trafiği write through'a göre daha düşüktür.
- **Write once:** Önbellekteki ilk değişiklikler hemen yazılır (write through), diğerleri atılırken yazılır (write back).

Önbellek tasarım bileşenleri

Line size

- Önbellekte bir veri bulunamadığında, hafızadan sadece o veri değil ait olduğu blok alınır.
- Satır boyutu arttıkça **başlangıçta hit ratio artar** daha **sonra düşmeye başlar**.
- Blok boyutu arttıkça **yakın zamanda kullanılmayacak verilerde alınmaya başlar**.

Önbellek tasarım bileşenleri

Number of caches

- Önbellek çok seviyeli ve veri ile komut için ayrı ayrı oluşturulabilir.

Multilevel caches

- On-chip ve off-chip olarak oluşturulabilir.
- L1, L2 ve L3 şeklinde üç seviyeli kullanımı vardır.
- On-chip önbellek CPU'nun external bus trafiğini azaltır.

Unified/split caches

- Split önbelleklerde **komut ve data** için ayrı ayrı kısımlar kullanılır.
- Unified önbelleklerde **hit oranı yüksektir**. Çünkü komut ve data arasındaki fetch yoğunluğuna göre kendini update eder.
- Unified önbelleklerde tek kısım olduğundan **yapısı basittir**.
- Split önbelleğin en önemli avantajı, instruction cycle'da **instruction fetch/decode unit** ile **execution unit**'i bağımsız hale getirmesidir. **Pipelining performansı için önemlidir**.

Ödev

- Virtual memory kullanıldığında uygulamalar arasında geçişte virtual cache ile karşılaşılan problemler ve kullanılan çözümler hakkında detaylı bir araştırma ödevi hazırlayınız.